

Թխան ել՛ւ. աճից ին օգոստոս ամսոյ զ պատկեր օրն դշտի արեգին ի՛նքն՝ եւ ի միջօրէին, թիւ. աճից եկար զանաւոր սակս ուսուցանե՛լ զքերականի թժ. աճէ եղէ քա՛հոյ թժ. աճուց գրեցի զթիւքս ի զանձասար եւ մարտիւ արեգէս. զից Կլ յերէք. թժ. աճից ին իշխանուէր առ ի աճից. եղէ եպովպոսն՝

47.

ՄԵԿԵՆՈԹԻՒՆ ՊԱՏԱՐԱՐԳԻ

ՊԺ = 1361.

ԹՈՒՆԴՐԹ 123: — ՄԵԿԵՆՈԹԻՒՆ 14:5X10:5 սմ. — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ մրասին, 22 տող: — ԳԻՐ՝ քոլորգիր: — ՆԻԻԹ՝ թուղթ հաստ ուղղով: — ՀԱՆԳԱՄԱՐՆԵ՛ մարտի ամսնոյ, միայն թղթերը դնենցած: — ՍԿՋՐԱՆՏՈՂ եւ սկզբնատան, շատ տեղ ունի նրկու տող կարմիր թաւարով. շատ տեղ տանց ա տաղով կարմիր: — ԿԱՋՄ՝ խաւարարի սրճաղոյն կաշի պատեալ: — ԴԱՆԱՐԿ ԹՈՒՆԴՐԹ՝ վերին թուղթը միայն դատարկ: — ԳՐԻՉ՝ ձաւքաւէ կրօնարար: — ՏԵՂ՝ Անապատիկ գիւղ: — ԹՈՒՆԱՎԱՆ՝ ՊԺ = 1361:

Մատենան է մեկնութիւն Պատարարգի:

ԹԵՇԱՆԱՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻՔ. 1. Օտար գրչն գրէ թիւ. 1ա գրուած է. «Արգ վերտանի եւ նորագել զայս խորհրդի մեկնիչն Տէր Մկրտիչն. յիշատակէ իւր ծնունդաց հոգոյն. ձեռ ուղի ասացէր: Թժին. ուր. ձեռամբ հարապան դրդին»:

2. Օտար գրչն էլ 1բ. «Գիրքս այս որբազանսք պատարարի մեկնիչ է եւ զաւանութիւն ի հետ տովին կայ գրեալ. եւ որբ վայելէր զզորմիկ ասացէր եւ դուք յիշեալ լիկի փոկէն մերձ յո՛ւ քո՛ւ նմ փառք յաւիտեանս. Ամեն»:

3. Գլխաւոր յիշատարած. թիւ. 112ա գրուած է. «Փառք եւսանձեաւ արութին. եւ միասնական ածութին. հօր եւ որդւ եւ հոգոյն սրբո, այժմ եւ յաւիտեանս ամեն: Որ եւս կարողութիւն ինձ տկարիս հասանել ի վերջ գծիս ի նեղ եւ ի թշուառ ժամանակիս: Գրեցաւ պաղքի մեկնիչն եւ սակաւ զաւանութիւն. ձեռամբ անդիտան եւ միապարտ գրի. զարարաւ. կրաւ նաւորի որ զանունն ունիմ եւ ոչ գգործ իւր զերեմիա կրաւնաւոր եւ զհարապան եղբորմիկ զգովեալ. եւ զծնողն իմ՝ զժաղուորսն. եւ զէկեալութիւնն եւ զակոր քն զհօր եղբար իմ՝ որ վի ինձ շատ աշխատեալ է: Արգ քրքեաւ պատգով մեկնիչն. ձեռամբ զարարէ արեղի: Ի ձորս հայաքայլ. ի գեաւոր որ գոյն անապատիկ. ինչ հովանեաւ քն ամածնիս ի հայրապետութիւն քն ասեփ անոր: Ի զանութիւն յօրի. ի զաւանութիւն ժամանակիս որ հայաբուռն էր քրիստոնէից: աղօթք արարէր առ. ձեռ: Թժ. Պ. Ժ. գրեցաւ: Աշխատ զգեղ ով եղբար. որբ կարգեց իմ աւ բնական. յիշեալք ի մարտափայլ յաւաթմն ձեռ զերեմիա որ ստացա զպաղքի մեկնիչն. յիշատակ ինձ եւ ծնունդաց իմից. ոչ դուք զն յիշէր նայն: Կէս եւ դուք յիշեալ լիկիք ի քն աշ մարտ: որ է Ահեալ յաւիտեանս: Ամեն: Յիշեցէր յաղթմն ձեռ. զպարպան քն եւ զորդին իւր զաւարթ քնայն. եւ զպէրտան. որ շատ երախտիք ունիս ի վի մեղ եւ կամակից եղան գրեցաւ»:

48.

ՆԵՐՐՈՂԱՎԱՆՔ

ԻՐԹ ԺՁ—ԺԻ ԳԱՐ:

ԹՈՒՆԴՐԹ 149: — ՄԵԿԵՆՈԹԻՒՆ 15:5X11 սմ. — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ մրասին, 19—22 տող: — ԳԻՐ՝ Նոսրգիր: — ՆԻԻԹ՝ թուղթ հասարակ եւ քարակ: — ՀԱՆԳԱՄԱՐՆԵ՛ մարտի, միայն կը պակսի ուղղակի: — ԿԱՋՄ՝ փայտ սրճաղոյն կաշի պատեալ: — ԳՐԻՉ, Տեղ, անծանօթ: — ԺԱՄԱՆԱՎՆ՝ երբ ԺՁ—ԺԻ ԳԱՐ:

Մատենան կը բովանդակէ զանազան ներքու զականներ թիւ. 1—128. Թիւ. 129ա «Նշանակուած թիւնք կերպարանաց երկրորդանս առարկելոց». թիւ. 132ա «Յաղագո բարուց զանազան աղգալոց» ներքուզականի էջերէն կը շարկենք օրինակ մը.

«Տէր առաքել դիտող սինեաց
դուրի եւ թափուր յամեն շնորհաց
շարագանցի վարդա գրեհաց
զհին եւ դնոր կապարանաց
զանս այն յայնեմ զանս գրեհաց
զհին եւ դնոր կապարանաց
զի ուսանին զանուն կարաց
գեթեանատուն եւ երկու գրեհաց»:

ԹԵՇԱՆԱՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻՔ. 1. Թիւ. 136բ ստորին լուսանցքին վրայ գրուած է.

«Թիւ. աճից միայն իմ այն օհանէն գրեցի»:
2. Թիւ. 34բ գրուած «Թժականիս հայոց զաւիթ կաթողիկոսի ժամանակով աճից Նազաթարգի քն օր եր որ գրեցի եւ միապարտ յամեն օվ որ կու հանդիպէր ասն ան շնորհ ասացէր ամեն»: Օտար գրչն երկուքն ալ:

Գրչին առաջին կողմն վրայ ի ներքուստ կցուած է թուղթ մը վրան գրուած, «Թուրթունք գիրք», այս անուամբ գրուած է նաեւ վարժարանին ձեռագրաց ցանկին մէջ:

49.

ՆԵՐՐՈՂԱՎԱՆՔ ՏԵՐՈՒՆԻՆՆ

1846:

ԹՈՒՆԴՐԹ 141 — ՄԵԿԵՆՈԹԻՒՆ 21X17 սմ. — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ մրասին. 24 տող: — ԳԻՐ՝ շնորգիր: — ՆԻԻԹ՝ թուղթ հասարակ: — ՀԱՆԳԱՄԱՐՆԵ՛ մարտի եւ ամսնոյ: — ԿԱՋՄ՝ թղթակապ, կիսալաթ: — ԳՐԻՉ՝ Սաղմկնց Թուղթի: — Տեղ՝ Սաղմկի: — ԹՈՒՆԱՎԱՆ՝ 1846:

Մատենան կը պարունակէ ներքողք Տէրուհւոյն: առջեւ ունի նախաբան մը մեկ ու կէս թուղթ «առ բարեպաշտն յարգի Գաւթնառ Աղայն», թիւ. 1ա գրուած է «Ներքող Տէրուհւոյն, Երարդից ի սրբն Գրիգորէ հրեշտակայն վարդապետէ Կարեկալայ, որբոյ մեծին խորաբուռ անձեալացեալ եպով»:

«Եւ ըս ինքոյն իմաստաւոր յարգութեան, մեծի Գաւթնառ Աղայի Անիցեալ, մեկնողորէն շափաբերութեամբ ի լոյս բնայեցել» «Աշխատութեամբ, ուսման ի բնակացն Սաղմկոյ գիրգոյն Արարգեբու, ուսումնարարաց Ժալոյն որ է մեծի մասն եւ բարեշնո Սաղմկնց Թուղթի վարժարան հեղինակ քննութեան. Եամի Տե 1846 ի մուս փետրվար ամսոյ ի գիւղն յիշատակեալ»:

ներք մէկ երկու տող կարմիր թանաքով. տեղ տեղ տանք ա տաղը կարմիր: — ԼՈՒՍԱՆ ՅԱՎԱՐԴ՝ տեղ տեղ լուսանքրին վայ կարմրադղին գարդեր, անծաշակ: — ԴԱՏԱՆԻ ՄՈՒՂԴ՝ առջևն եւ ետեւը մէկ մէկ թուղթ մագաղաթ դատարկ: — ԳՐԻՉ Ցեղ, անծանօթ: — ԺԱՄԱՆԱՆԻ ինք ժԻՆ-ԺԻ Կար:

Մատենան է սովորական Մաշտոց, առջեւէն կը պակսի, կը սկսի կանոն պատկի աղօթքէն «գալ ծնանէն ի սրբոյ անունն, եւ նորոգել զհնութիւնն առաջնաստեղծ մարդոյն, եւ կը վերջանայ Հանաքքստեան աւետարանի սա տողերով «Գի երկնէի հա փղբրիկ... ընդ մէջ կտրեցէ:»

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԻՈՒԹԻՒՆ. 1. Թղ. 127 դրուած է միայն սա այս աղօթքը երաշուածեան ի հետ սերման ԱՏՆԸ կ'ըզայ: Եւ զեղկիկս յիշէ:

(Հարանային:)

Հ. Յ. ՔՕՍԵԱՆ

ՄՅԵՓՈՆԱՍ ՎՐԳ. ԼԵՇԱՅԻ

Հաստ սակաւ թուով կրնանք մասնանշել ընել Հայ միջնադարեան մատենագրութեան մէջ այնպիսի գրագէտ անձինք, որպիսի էր Ստեփանոս Վարդապետ ԼԵՇԱՅԻ: Հարուստ գիտութեամբ, հարուստ լեզունեւրու հմտութեամբ, հարուստ գրական արտագրութիւններով:

Այսպիսի անձի մը երեւումը Հայ հողին վրայ ծիշ դարու առաջին կեսին, երբ այն ինչ սիրելի կ'ըլլար Հայ մտաւոր վերածնութեան նախաձեռնութեամբ Գրիգոր Կեսարացոյն եւ իւր աշակերտաց՝ Մովսէս Գ. Կաթողիկոսի եւ մանաւանդ փիլիսոփայի, բախտ մըն էր Հայ գրականութեան, երկնառաք հրեշտակութիւն մը՝ աւետեւրու այն պայծառութիւնը, որուն նշոյլներն դեռ նոր սկսած էին ժպտիլ Հայուն: Ծիշ դարու Հայ գրական շարժումն ստեղծող նշանաւոր անձնաւորութեանց գլխաւորագոյններէն եղած է Ստեփանոս: Բայց ո՞վ էր դա. ի՞նչ տաղարարութիւնը: Դեռ ոչ որ հետաքրքրուած է տաղը արձանացս պատասխան. ո՞չ որ, ի բաց առեալ Գալուստ ՏԵՐ-Մկրտչեանը, որուն բարի կամքը տակաւին չէ իրագործուած:

Երբ առաջինայ յօդուածը կոչուած չէ տալ Ստեփանոսի լիակատար կենսագրութիւնն եւ գրական վաստակը ամբողջական պատկերը: Առ այս կարեւոր նիւթերը շատ աղքատ են դեռ մեր ձեռքը, ցորչափ չունինք իշխանի Մատենադարանի ցուցակը, ուսկից միայն յուսալի է մանրամասնութիւն:

Ստեփանոս ծնած է Լեւոնբերգ (Իւով) ԼԵՇԱՍՏԱՆԻ, ծիշ դարու առաջին տասնեակին, ձիշդ

թուականը չենք գիտեր, «ազատ եւ փարթամ», ընտանիքէ, «բարեպաշտ ծնողաց զաւակ», Լճոր տնունն էր Վարդան եւ ձորը՝ Կատարինէ:

Մանկան ուշմութիւնը կը դրդէ իր ծնողքը բարձրագոյն կրթութիւն մը տալ Ստեփանոսի. եւ կը զետեղուի Ստեփանոս մանուկ հասակէն Լեւոնբերգ, բարձրագոյն Գալուստ մը, ուր կ'ընդունի բարեպաշտ դաստիարակութիւն մը, կը հրահանուի «գրով եւ լեզուան լատինացւոց», կարեւոր գիտութիւններու մէջ՝ մասնաւորապէս ուսանելով «գալուստ քերականութեան եւ զարտաքին գիրս փիլիսոփայից¹, մասնաւորապէս «Էր մտքին ուր եւ ծննդական²,»

Փիլիսոփայութեան օրով (1633—1655) երբ ԼԵՇԱՏԱՅԻ Նիկիոյ խնդիրներու համար յուզման մէջ էին, Ստեփանոս իշխանին կը խաւովի ծանօթանալու համար նաեւ Հայերէն լեզուի եւ գրականութեան, զոր Լեւոնբերգ չէր կրցած ձեռք ձգել: Քիչ ժամանակէն կը տիրանայ Ստեփանոս Հայերէնի. եւ «ի բերան կառ զՍաղմոս եւ զարական եւ զայլ եկեղեցական ուսման³,»

Յառաջդէմ ընթացքը եւ ընտիր կննցադատութիւնը կը գրաւեն իշխաննեցոց ուշադրութիւնը, եւ փիլիսոփայութեան կր ձեռնադրէ զինքը քահանայ. եւ քիչ յետոյ՝ կու տայ վարդապետական գաւազան:

Քահանայական ձեռնադրութիւնը պատահած ըլլալու է 1652էն յաւաք. վասն զի այս թուականին Մկրտչ ԼԵՇԱՅԻ ընդօրինակելով իշխանին Սաղմոսարան մը (Չեռ. Իւով. Թ. 1881), Յիշատակարանին մէջ գիտէ զինքն արգէն քահանայ, երբ կը գրէ:

«Այլ եւ զրողի զսկզբնազիր բանից զլիսց կարմրադեղով Տեսուն Ստեփանոսի յոգեմիկայ բանաւայի եւ իմաստից պարապողի՝ համազատաւար զրոցս գծողի⁴,»

Վարդապետութիւնն ընդունած կ'երեւայ 1653—1656ի մէջերը. գտնէ այս թուական:

¹ Առ. Գաւրիմ. 407:

² Ըստ Ստեփանոսի կննցագիր մէկ Յիշատակարանի, զոր գրած է 1661ին իշխանին ընդօրինակած Աւետարանի վերջը. հմտ. Հ. Մ. Գաւուրեանի տեղեկութիւնը, ԲՅՄ. 1911, էջ 173:

³ Գաւ. Գ. 407:

⁴ Գաւ. Գ. 408:

⁵ Գաւ. Գ. 408:

⁶ ՈՐԲՏ, 1888, էջ 413: Կարենեան Յուլիան, էջ 171, Թ. 1486 ձեռագիր Յօսուկ Որդին ընդօրինակուած է, կ'ըսուի, «ի Ս. Իշխանին, յիշեց Ստեփանոս Վարդապետի թուին Հայոց Ուլ — 1646», 2 գիտեմ, ժրջափ ստուգութիւն ունին տողերս. յամենայն դեպս կարեւոր ձեռագիր մ'է ակն Ստեփանոսի կենսագրութեան համար: